

УДК: 347.91/.95

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Ханаєва Е. Г.

Інститут післядипломної освіти Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, Україна, Київ

В статті представлена характеристика принципу змагальності в цивільному процесуальному праві України, як однієї з найголовніших засад. Здійснена загальна оцінка поняття та сутності змагальності, охарактеризована особливість її виникнення та розвитку в рамках цивільного судочинства та окремо представлений шлях розвитку цивільної процесуальної змагальності в Україні. Визначено, що принцип змагальності найбільше представлений у теорії та практиці цивільного судочинства з усіх процесуальних галузей національного права. Проаналізовано проблематику закріплення принципу змагальності у новій редакції ЦПК України, в рамках котрої приводиться порівняння з її попереднім законодавчим закріпленням та особливостями прояву при здійсненні цивільного судочинства.

Ключові слова: принцип, змагальність, цивільний процес, цивільне процесуальне право України.

Ханаева Э. Г. Понятие принципа состязательности в гражданском процессуальном праве Украины / Институт последипломного образования Киевского национального университета имени Тараса Шевченка, Украина, Киев.

В статье представлена характеристика принципа состязательности в гражданском процессуальном праве Украины, как одной из главных основ. Осуществлена общая оценка понятия и сущности состязательности, охарактеризована особенность ее возникновения и развития в рамках гражданского судопроизводства и отдельно представлен путь развития гражданской процессуальной состязательности в Украине. Определено, что принцип состязательности всего представлен в теории и практике гражданского судопроизводства по всем процессуальным отраслям национального права. Проанализована проблематика закрепления принципа состязательности в новой редакции ГПК Украины, в рамках которой приводится сравнение с ее предыдущим законодательным закреплением и особенностями проявления при осуществлении гражданского судопроизводства.

Ключевые слова: принцип, состязательность, гражданский процесс, гражданское процессуальное право Украины.

Khanaeva E. Concept of the principle of competitiveness in the civil procedural law of Ukraine / Taras Shevchenko National University Institute of Continuing Education, Ukraine, Kyiv

The article presents a description of the principle of competition in the civil procedural law of Ukraine, as one of the main bases. A general assessment of the concept and essence of competition was carried out, the peculiarity of its emergence and development in the framework of civil proceedings was described, and the development of civil procedural competition in Ukraine was separately presented. It is determined that the adversarial principle is presented in the theory and practice of civil proceedings in all procedural branches of national law. Was made analysis of the problems of securing the principle of competition in the new edition of the Civil Procedural Code of Ukraine, in which a comparison is made with its previous legislative consolidation and features of manifestation in civil proceedings.

Keywords: principle, competitiveness, civil process, civil procedural law of Ukraine.

Загальна постановка проблеми: проголошення реалізації судочинства в Україні на основі демократичних засад захисту прав і свобод людини реалізується через систему процесуальних принципів, сутність та функціональне значення котрих залежить від визначеної процесуальної галузі вітчизняного права. Особливу увагу заслуговує система принципів цивільного процесуального права України, серед яких основоположну роль відіграє принцип змагальності.

Разом з тим, необхідно зазначити, що в умовах здійснення реформування цивільного процесуального законодавства та розвитку цивільних процесуальних відносин, принцип змагальності потребує отримання процесуально-правової характеристики, яка буде засновуватися на чинному положенні законодавчих норм та з урахуванням теоретичних підходів його розуміння.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: результати дослідження принципу змагальності в цивільному процесуальному праві представлені у наукових доробках рядку вчених: С. О. Волосенко, О. О. Грабовська, В. Ю. Мамницький, Т. М. Лежнеєва, С. В. Лунін, О. В. Немировська, В. І. Тertiшніков, Г. П. Тимченко, Д. М. Притика, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан, В. В. Янков та інші. Разом з тим, на сьогодні в Україні недостатньо розкрито зміст загальності на процесуальному рівні.

Формулювання мети статті та завдань: визначити поняття та сутність принципу змагальності в цивільному процесуальному праві України на основі аналізу його сучасної науково-теоретичної характеристики та закріплення у чинному цивільному процесуальному законодавстві України.

Виклад основного матеріалу статті: Для надання характеристики сутності та ознак принципу змагальності в цивільному процесуальному праві України, передусім необхідно надати проаналізувати поняття «змагальність» та окреслити його місце в цивільному судочинстві.

Аналізуючи феномен процесуальної змагальності доречним буде вказати, що вона проявляється у можливості наданні рівних прав сторонам та учасникам процесу вільно брати участь у спорі щодо захисту своїх інтересів при розгляді справи у суді, а завданням останнього є вирішення цивільного спору в конкретній справі. [1,с.135]. Іншими словами, сторони чи учасники судочинства в рамках принципу змагальності наділені рядом процесуальних прав та обов'язків, метою котрих є представлення суду усіх обставин справи, які нададуть можливість встановити об'єктивну істину. Потрібно зазначити, що при змагальному процесі, суд виступає лише «арбітром», котрий надає оцінку представленим обставинам. У протилежному випадку нівелюється уся сутність змагальності цивільного процесу, адже при наявності лише в суду можливості самостійного дослідження обставин справи та відсутності їх доведення сторонами та учасниками, усувається прийняття рішення в справі, котре буде відповідати відповідним фактам та доказам.

Звертаючись до історичної ретроспективи, принцип змагальності має найбільш чітке обґрунтування в так званій «теорії поєдинку», в основу якої покладена традиція середньовічної Франції у вирішенні спору шляхом судового поєдинку, який проходив між вільними людьми та найбільш частіше феодалами в присутності суду. Відповідна традиція була перенесена нормандськими завойовниками на Британські острова, де протягом століть судовий поєдинок трансформувався у можливість сторін збирати докази та представляти їх перед судом з метою їх оцінки та вирішення справи. Зазначене вплинуло суттєво вплинуло на закріплення змагального процесу як основоположної форми судочинства в англо – американській моделі правовій сім'ї.[2,с.56-58]. Необхідно вказати, що принцип змагальності (у тому числі у формі цивільного судочинства) найбільш повно сформувався у США в ХІХ, який характеризується найбільш класичним підходом до його визначення та його законодавчого оформлення. Втім, навіть у американській моделі змагальності цивільного судочинства існують свої особливості та недоліки, Однією з таких проблематик є наявність двох протилежних позиції, щодо дискредитації принципу змагальності інститутом досудовим розкриттям доказів – одна група вчених (С. Сабрин, Д. Беккерман, Д. Еберсол) вважає існування такої можливості в цілому, в свою чергу інша (Р.Каган, Д. Хаззард, М.Таруффо) зазначає, що такий підхід ведення справи є цілком

законним, оскільки слугує законним цілям отримання доказів задля можливості встановлення істини з позицій перед судом з точки зору конкретної сторони. [3,с. 5].

Вітчизняний досвід розвитку принципу змагальності в цивільному судочинстві в Україні також має тривалу історію від процедурного використання до вироблення основоположної засади. Певні елементи змагальності були відомі ще за часів Київської Русі у зв'язку з існуванням звинувачувального судочинства, де особі необхідно було доказати свою правоту шляхом здійснення низки умов. З розвитком феодалізму та абсолютизму на українських землях протягом XVI – XIX століть, в більший мірі закріпилася слідча форма судочинства. [4,с.310] Вперше найбільш повно принцип змагальності був закріплений у Статуті цивільного судочинства 1864 року, коли змагальність була визнана основною формою ведення цивільного судочинства. Аналізуючи положення даної правової пам'ятки, необхідно зазначити, що реалізація принципу змагальності відбувалася шляхом виступів позивача та відповідача, які зазначали позиції та обставини які суд приймав до відома щодо вирішення спору. Роль суду у такому випадку відводилася винесенню рішення, заснованого на документах, поданих сторонами та доказах, що були зазначені в усній формі (ст.81, 331, 336 Статуту цивільного судочинства 1864 року). [5]

За часів радянської влади відбулося повернення до слідчої форми судочинства, хоча змагальність між сторонами передбачалася зі змісту положень норм цивільно-процесуальних кодексів 1924 та 1963 років. Це виражалось насамперед у формулюванні радянським законодавцем такого прояву змагальності, яка проявлялася на всіх стадіях цивільного судочинства при приведені сторонами доказів, участі сторін в їх дослідженні та діяльності суду щодо з'ясування обставин справи.[6, с.67]

В цілому, за радянську добу визначилося декілька підходів до визначення принципу змагальності в цивільному процесуальному праві. Прикладом можна назвати позицію М. Г. Авдюкова, який вважав змагальність у взаємовідношенні сторін-учасників спору, які мають протилежні інтереси. [7,с.54] М. А. Гурвич приводить ознаки змагальності радянського цивільного процесу, за якими сторони вказують на важливі юридичні факти та подають докази по справі, забезпечуючи таким об'єктивність власних інтересів. [8,с.155-158] Одним з елементів принципу змагальності тієї доби, В.М. Семьонов визначав процесуальну рівність сторін при розгляді справи. [9,с. 45]

Таким чином, хоча судочинство за радянської доби і мало слідчий характер, разом з тим можна встановити, що саме тоді зароджувалися теоретичні ідеї принципу змагальності, які будуть

використовуватися при становленні системі принципів цивільного судочинства вже незалежної України.

На сьогодні принцип змагальності в цивільному процесуальному праві України має своє закріплення у п. 3 ч. 1 ст.129 Конституції України та у нових редакціях п.4 ч.3 ст.2 і ст.12 Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПК України від 18.03. 2004 року). [10/11] Необхідно зазначити, що в цілому закріплення принципу змагальності в ЦПК України відповідає в контексті змісту положень ст. 129 Конституції України найбільше ніж в інших процесуальних галузях вітчизняного права, оскільки роль суду зводиться до оцінки приведених доказів та матеріалів сторін. [12,с.768] По суті змагальність з усіх вітчизняних процесуальних галузей права проявляється у нормах цивільного процесуального права та є головною засадою на рівні з принципом диспозитивності. На практиці змагальність виражається найбільше в позовному провадженні та деяких аспектах ведення окремого провадження. З цього можна навести деякі приклади: до ч.1 ст.174 ЦПК України при розгляді справи судом у порядку позовного провадження учасники справи викладають письмово свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору виключно у заявах по суті справи, які визнані Кодексом; можливості сторін та учасників справи з дозволу головуєчого можуть ставити питання один одному у порядку відповідно до ч.5 ст.227 ЦПК України; відповідно до ч.1 ст.228 ЦПК України суд, заслухавши вступне слово учасників справи, з'ясовує обставини, на які учасники справи посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та досліджує в порядку, визначеному в підготовчому засіданні у справі, докази, якими вони обґрунтовуються. [11] З огляду зазначеного, можна зробити висновок, що елементи змагальності прослідковуються у всіх процесуальних діях в якості дослідження обставин справи та відповідних доказів, а також характеризується можливістю сторін в повній мірі відстояти власне бачення спору перед судом, який повинен урахувати всі аспекти справи, вказані обставини та оцінити докази сторін та учасників цивільного провадження.

В сучасній теорії вітчизняної науки цивільного процесу існує низка характеристик принципу змагальності та його значення для цивільного судочинства в Україні. В найзагальнішому вигляді принцип змагальності вдало відображено С. В. Луніним, в якому змагальність сторін – це встановлена законом можливість реалізації та практична реалізація наданих їм процесуальних прав при безумовному виконанні покладених на них процесуальних обов'язків на всіх стадіях судового процесу за участю компетентного суду. [13,с.131] М.Й Штефан пропонує визначати змагальність як весь процес відбору фактичного матеріалу, необхідного для вирішення судом істини,

форм, методів та способів дослідження відповідного матеріалу, який включає в себе також процесуальну діяльність суб'єктів доказування, її послідовність та правові наслідки. [14,с.87] В рамках дослідження системи принципів цивільного процесуального права, Г. П. Тимченко приводить думку, що принцип змагальності є таким основним положенням, яке закріплене у нормі процесуального законодавства та яким створюються умови кожній заінтересованій в судовому захисті особі для участі в процесуальному спорі, активності і взаємодії (співробітництва) з судом у дослідженні всіх обставин конкретної справи, які мали місце в дійсності, з метою ефективного застосування норм права і вирішення правового спору. [15,с. 317-320]

Аналізуючи нову редакцію ЦПК України, яка закріпила сучасне бачення принципу змагальності, відповідно до ст.12 передбачено наступні складові елементи змагальності в цивільному судочинстві: процесуальну рівність сторін; обов'язок кожної з сторін довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень; ведення категорії процесуальних ризиків, які передбачають настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням сторонами процесуальних дій. Окремо, у ч. 5 ст. 12 ЦПК України визначена роль суду щодо забезпечення реалізації принципу змагальності у цивільному судочинстві, а саме передбачає зберігання об'єктивності та неупередженості в ході керування судовим процесом та забезпечує: врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами; роз'яснює у випадку необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій; сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав; запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків. [11]

Разом з тим на сьогодні вже існує критика відповідного нормативно-правового закріплення змагальності цивільного судочинства. Так, А.С. Штефан вважає що, закріплення змагальності у спосіб, передбачений у ст.12 нової редакції ЦПК України не характеризує змагальність у повній мірі в цілому, нововведена новела щодо наявності процесуальних ризиків є недоцільно обґрунтованою, а самі повноваження суду в контексті врегулювання спору в аспекті досягнення угоди між сторонами ніяк не пов'язані з принципом змагальності навпаки являючись значно ширшим поняттям. Відповідно, вказана стаття потребує перегляду з метою чіткого та вичерпного правового регулювання змагальності у цивільному процесуальному праві України. [16,с.81]

Доречним у такому випадку буде згадати передбачене закріплення принципу змагальності в ст.10 ЦПК України попередніх

редакції - «Цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін; сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості; кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків.....; суд сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи: роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджує про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав....». [17]

Таким чином, зазначені дві редакції ЦПК України дає різні підходи до характеристики принципу змагальності в цивільному процесуальному праві, що в свою чергу веде до суттєвої зміни його процесуального визначення вже в теоретичному рівні та веде до необхідності перегляду об'єму прав та обов'язків сторін та учасників цивільного процесу.

Доречним з точки зору аналізу відповідних норм буде пропозиція В. Ю. Мамницького щодо характеристики принципу змагальності, передбаченого ст. 10 та в основі положень окреслених норм (ст.ст.27, 38, 60, 168, 303, 364) ЦПК України попередніх редакцій, змагальність котрих характеризується таким: докази подаються сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, а також можуть бути витребувані судом, але не інакше, як за їх клопотаннями; суд позбавлений права за своєю ініціативою збирати докази по справі; суд не може обмежувати матеріальні та процесуальні права сторін; рішення по справі ухвалюється на підставі наданих сторонами доказів, а також за клопотанням осіб, які беруть участь у справі. В підставу судового рішення можуть бути покладені факти, які не потребують доказування (визнані, преюдиціальні, презюмовані, загальновідомі); суд не може вийти за межі заявлених позовних вимог. [18, с.202/17]

Даний аналіз різниці закріплення сутності принципу змагальності є прикладом наскільки широкий підхід його закріплення може призвести до відхилення деяких попередніх елементів його процесуальної структури, що в свою чергу веде до унеможливлення забезпечення рівності сторін перед судом під час доведення істини та як наслідок – наявності процесуальних припущень, які ведуть до відсутності об'єктивності прийнятого судом рішення.

Висновки. Таким чином можна встановити, що принцип змагальності відіграє основоположну роль в системі принципів цивільного процесу. В рамках його реалізації в цивільному судочинстві забезпечується можливість рівності сторін у їх процесуальних правах та обов'язках, можливості приведення обставин та вивчення доказів, неупередженість суду та надання

оцінки отриманого матеріалу в ході дослідження справи, які використовуються при встановленні об'єктивної істини. Разом з тим, враховуючи реформування цивільного процесуального законодавства, змагальність потребує закріплення у такому нормативному вигляді, який передбачає поєднання свого елементного складу та єдності усієї системи принципів цивільного судочинства, а також виходити зі змісту норм, які передбачають її реалізацію в суді.

Література:

1. Зайчук О.В., Копиленко О.Л., Онищенко Н.М. (2010). Сучасна правова енциклопедія. Київ, Юрінком Інтер, 135.
2. Аболонин Г.О. (2009). Гражданский процесс США. Москва, Волтес Клувер, 56-58.
3. Клейманов А.Я. (2011). Состязательность в гражданском судопроизводстве Соединенных Штатов Америки. Автореф. дис.. на стиск. уч. степ. канд.юр.наук, 12.00.15.—гражданский процесс; арбитражный процес. Москва. Институт государства и права РАН, 5.
4. Терлюк І.Я. (2011). Історія держави і права України :навчальний посібник – Київ,. Атіка. 310
5. Судебные Уставы от 20 ноября 1864 года (2017). <http://civil.consultant.ru/sudeb_ustav> (2019, травень, 28).
6. Зайцев И.М. (1990). Процессуальные функции гражданского судопроизводства. Саратов, Изд-во Саратовского ун-та, 67.
7. Авдюков М.Г. (1970). Принципы законности в гражданском судопроизводстве. Москва, Изд-во МГУ им. М.В. Ломоносова, 54.
8. Гурвич М.А. (1964). Советское гражданское процессуальное право: учебное пособие для юридических вузов. Москва. Высшая Школа. 155-158
9. Комиссаров К.И., Семенов В.М. (1978). Советский гражданский процесс: ученик для вузов по спец. «Правоведение». Москва, Юридическая література, 45.
10. Конституція України 1996 (Верховна Рада України) Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96вр>> (2019, травень, 28).
11. Цивільний процесуальний кодекс України 2004 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>> (2019, травень, 28).
12. Лунін С.В. (2009). Змагальність сторін та її зв'язок з іншими конституційними засадами судочинства. Актуальні проблеми політики, 38, 768.
13. Лунін С.В. (2010). Поняття принципу змагальності у судовому процесі. Право України, 3, 131.

14. Штефан М.Й. (1997). Цивільний процес: підручник для юридичних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ, ІнЮре, 87.
15. Тимченко Г.П. (2010). Принцип змагальності в судочинстві України: історичний і теоретичний аспекти. Держава і право, 48, 316-322.
16. Штефан А.С. (2018). Зміст принципу змагальності у новій редакції ЦПК. Журнал східноєвропейського права, 55, 82.
17. Цивільний процесуальний кодекс України 2004 (Верховна Рада України) Відомості Верховної Ради України, 40-41, 492.
18. Мамницький В.Ю. (2014). Поняття та зміст принципу змагальності у цивільному судочинстві. Форум права, 3, 201–206.

References:

1. Zaichuk O.V., Kopylenko O.L., Onyshchenko N.M. (2010). Suchasna pravova entsyklopediia [Modern ukrainian law encyclopedia]. Kyiv, Yurinkom Inter, 135 [In Ukrainian].
2. Abolonin G.O. (2009). Grazhdanskij process SShA. [The US civil procedure]. Moscow, Valtes Kluver, 57-58. [In Russian].
3. Klejmanov A.Ja. (2011). Sostjazatel'nost' v grazhdanskom sudoproizvodstve Soedinennyh Shtatov Ameriki [Competitiveness in the US Civil Procedure]. Moscow, Institut gosudarstva i prava RAN [The Institute of state and law RAS]. 13. [In Russian].
4. Terliuk I.Ya. (2011). Istoriia derzhavy i prava Ukrainy :navchalnyi posibnyk [History of state and law of Ukraine: tutorial] – Kyiv. Atika [Atik]. 310 [In Ukrainian].
5. Sudebnye Ustavy ot 20 nojabrja 1864 goda [Judicial Statutes of November 20, 1864]. Retrieved from http://civil.consultant.ru/sudeb_ustav (2019, may, 28.).
6. Zajcev I.M. (1990). Processual'nye funkicii grazhdanskogo sudoproizvodstva [Procedural functions of civil proceedings]. Saratov, Izd-vo Saratovskogo un-ta, [Saratov university publishing office]. 67. [In Russian].
7. Avdjukov M.G. (1970). Principi zakonnosti v grazhdanskom sudoproizvodstve [Principles of legality in civil proceedings]. Moscow, Izd-vo MGU im. M.V. Lomonosova [M.V. Lomonosov Moscow state university publishing office]. 54. [In Russian].
8. Gurvich M.A. (1964). Sovetskoe grazhdanskoe procesual'noe pravo: uchebnoe posobie dlja juridicheskikh vuzov [Soviet civil procedural law: a book for law high schools], Moscow, Vysshaja Shkola, [High school]. 155-158. [In Russian].
9. Komissarov K.I., Semenov V.M. (1978). Sovetskij grazhdanskij process: uchebnik dlja vuzov po spec. "Pravovedenie" [Soviet civil process: a book for law high schools by speciality "Law"]

a student for universities on spec. "Jurisprudence".]. Moscow, Juridicheskaja literatura [Legal literature]. 45, [In Russian].

10. Konstytutsiia Ukrainy 1996 (Verkhovna Rada Ukrainy) [Constitution of Ukraine 1996 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from < <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96vr> > (2019, may, 28).

11. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy 2004 (Verkhovna Rada Ukrainy) [Civil procedure code of Ukraine 2004 Verkhovna Rada of Ukraine]. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine.]. Retrieved from <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> > (2019, may, 28).

12. Lunin S. V. (2009) Zmahalnist storin ta yizv'iazok z inshymy konstytutsiynymy zasadamy sudochynstva [Competitiveness of the parties and its connection with other constitutional principles of legal proceedings.]. Aktualni problemy polityky [Actual problems of politics], vol.38, 767 – 774. [In Ukrainian].

13. Lunyn S.V. (2010) Poniattia pryntsypu zmahalnosti u sudovomu protsesi [Concept of the competitiveness in the trial], Pravo Ukrainy [Law of Ukraine]. vol.3, 131. [In Ukrainian].

14. Shtefan M.Y. (1997). Tsyvilnyi protses: pidruchnyk dlia yurydychnykh spetsialnostei vyshchyykh zakladiv osvity [Civil process: a book for the legal professions of higher educational institutions.]. Kyiv, InJure, 87. [In Ukrainian].

15. Tymchenko H.P. (2010). Pryntsyp zmahalnosti v sudochynstvi Ukrainy: istorychnyi i teoretychnyi aspekti [The principle of competitiveness in the legal process of Ukraine: the historical and theoretical aspects.]. Derzhava i pravo [State and Law]. vol.48, 316-322. [In Ukrainian].

16. Shtefan A.S. (2018). Zmist pryntsypu zmahalnosti u novii redaktsii TsPK [Contents of the principle of competition in the new edition of the Civil procedure code]. Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava [The Journal of Eastern European Law]. 55, 82. [In Ukrainian].

17. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2004) (Verkhovna Rada Ukrainy) [Civil procedure code of Ukraine 2004 Verkhovna Rada of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Statements of Verkhovna Rada of Ukraine]. 40-41, 492.

18. Mamnitsky V.Yu. (2014). Poniattia ta zmist pryntsypu zmahalnosti u tsyvilnomu sudochynstvi [The concept and content of the principle of competitiveness in civil proceedings]. Forum prava [The forum of law]. vol.3, 201-206. [In Ukrainian].